

МАКТАБГАЧА ТА`ЛИМ ТИЗИМИДА TRIZ TEXNOLOGIYASI*Abbosova Aziza**O'zbekiston -Finlandiya Pedagogika instituti o'qituvchisi**Qurbonova Nigina**O'zbekiston -Finlandiya Pedagogika instituti**"Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: Maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativlik xususiyatlarini rivojlantirishda TRIZ texnologiyasini qo'llashga qaratilgan bo'lib, bolada har tomonlama barkamol inson shaxsini kamol toptirish hamda uni mustaqil hayotga tayyorlashdan iborat.

Kalit so'zlar: TRIZ, kreativlik, ta'lim, metod, texnologiya, tizim.

KIRISH

Zamonaviy pedagogika va psixologiya sohasida har bir bolani tarbiyalash va taraqqiyotda insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish tobora kengayib bormoqda va birinchi navbatda bolaning shaxsiyati, iste'dodi, ijodkorligi va qobiliyatini rivojlantirish chuqur ahamiyat kasb etmoqda. Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya rivojlanayotgan shaxsning individualligini amalga oshirishning ahamiyatini belgilaydi. Bolaning alohida xususiyatlari ta'lim va tarbiya jarayonida differensial yondashuv va turli xil bolalar guruhlariga qaratilgan aqliy rivojlantirish dasturlarini qo'llash orqali yanada yaxshi natijaga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI

TRIZ texnologiyasi bolalar kreativligini oshirishda yuqori samaradorlikka ega. Kreativlik (lot. ing. «create» - yaratish, «creative» - yaratuvchi, ijodkor) - individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Amerikalik psixolog Abraxam Maslouning fikricha, «Kreativlik - bu har bir insonga tug'ilishi bilan hadya etiladigan, ammo tarbiya, ta'lim va ijtimoiy faoliyat tizimida yo'qolib boradigan ijodiy yondashuvdir». Haqiqatan ham, shaxsga ta'sir etuvchi irsiyat, tarbiya, atrof-muhit kabi omillar bolaning kamol topishida muhim ahamiyatga ega hamdabu faoliyat davomida bolada [4]:

- ijodiy tasavvurni rivojlantirish;
- ijodiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantirish;
- fikrlashda tizimlilik;
- harakatchanlik qobiliyati yoki o'z-o'zini rivojlantirish;
- yechim qidirish uchun kuch va imkoniyat topish;
- ijodiy intuitsiya;

- nutq rivojlanishi kabi jihatlarga alohida e'tibor berish zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishda hozirgi kunda turli texnologiyalar mavjud. Shu jumladan TRIZ (Yaratuvchanlik qobiliyatini aniqlash nazariyasi) texnologiyasi juda samarali va qulay hisoblanadi. TRIZ texnologiyasi asoschisi G.S.Altshuller bo'lib, u barchada «ijodiy qobiliyat» mavjudligini ta'kidlaydi [3]. Ijodiylik yoki har qanday qobiliyatni rivojlantirish mumkin. Izlanish jarayoni, yangilik topish, yaratuvchanlik ta'limning asosiy mazmunini ifodalaydi. TRIZ texnologiyasini qo'llashda individual va jamoa shaklida ishlash yaxshi samara beradi. Jamoa bo'lib ishlashda evristik o'yinlar, aqliy hujumdan foydalanish bolani ijodiy izlanishga yo'naltiradi.

TRIZ texnologiyasi orqali bolalarda xayol rivojlantiriladi. Tasavvur shunday muhim ahamiyatga egaki, bunda hali faoliyat jarayoni boshlanmasdan oldin natijalarni ko'z oldiga keltirishga imkon paydo bo'ladi. Xayol mavjud tasavvurlarimizga asoslanib, avval idrok qilinmagan, turmush tajribamizda uchramagan narsa va hodisalarning obrazlarini yaratishdan iborat bo'lgan ong faoliyatidir. Xayolning boshqa psixik hodisalardan yana bir farqishundan iboratki, u hozirgina emas, balki o'tmish va uzoq kelajakni ham aks ettira olishga o'rgatadi.

Olingan natijalar tahliliga ko'ra, bolada qaysi kasbga nisbatan qiziqishi, qobiliyati yuqori ekanligi aniqlanadi. Bolaning tanlovidagi biror-bir ish quroli, ish joyi yoki avtomashina boshqa kasbga taalluqli bo'lsa, bolaga ushbu kasb to'g'risida ma'lumot beriladi. Agar ushbu kasb ma'qul bo'lmasa, bolaga tanlagan ish quroli, ish joyi va avtomashinaga aloqador kasbga yo'naltiriladi.

Bolalarda xayolning ikki turi mavjud: Tasavvur xayoli – ongimizda mavjud tasavvurlarimizga asoslanib, ob'ektiv voqelikda mavjud bo'lgan, biroq biz idrok qilmagan, turmush tajribamizda uchramagan narsa va hodisalarning obrazlarini yaratishdan iborat.

Ijodiy xayol – mustaqil ravishda hech narsaga o'xshamagan yangi obrazlar yaratish.

Ijodiy tasavvurning asosiy shakli orzu hisoblanadi. Orzu bolaga kelajakda o'zi istagan obrazlarni yaratishga turtki beradi. Agar bolada nimanidir bajarish istagi paydo bo'lsa, maqsadni to'g'ri qo'ya olishga o'rgatishimiz kerak. Ularda yuzaga kelgan muammo yechimini o'ylash va o'z oldiga maqsad qo'yishi lozimligini uqtirib borish lozim. Bu vazifalarni hal etish uchun u mustaqil ravishda muammoni yechish yo'llarini izlaydi, ijodiy faoliyat yuritadi. Ijodkor bola shaxsini shakllantirishda G.Altshuller va I.Vertkinning «Ijodkor shaxsning hayotiy strategiyasi» tamoyilini qo'llash ijobiy natija beradi.

XULOSA VA MUNOZARA

TRIZ texnologiyasi asosida bolalarning kreativlik xususiyatlarini rivojlantirishda quyidagi xulosaga kelamiz:

• ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashqlar bilan ijodiy fikrlash uchun aqlni turli sohalarda ishlashga o'rgatish kerak;

kattalar tomonidan majburlash, «uni o'yna», «buni o'yna», «xato qilding», «mana bunday bajar» qabilida ish tutish bola ijodkorligiga zid uslublardir. «O'zim bajarishim uchun menga yordam ber» qabilida ish yuritish maqsadga muvofiqdir. Bola erkin «kim bilan», «nima bilan», «qachon» tushunchalarini o'zi hal qilsin. O'zi ko'rib, eshitib, harakat qilib, mushohada, ya'ni mantiqiy fikrlay olsin;

• dasturiy ma'lumotni bosqichma-bosqich murakkablashtirish yo'nalishida amalga oshirilishi zarur: kuzatilgan hodisalar ko'lamini kengaytirish va u yoki bu hodisalar haqidagi bilimlarni ketma-ketlikda chuqurlashtirish va umumlashtirish;

• ekskursiyada ta'limiy va tarbiyaviy vazifalar birgalikda hal etilishi lozim. Shuning uchun o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar hajmini rejalashtirish hamda qanday his-tuyg'u, munosabat, axloqiy sifat, estetik ehtiyojlarni faollashtirish avvaldan o'ylanishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-zbekiston-respubl-31-08-2017>.

2. Xasanboev J., To'raqulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O., Usmanov N. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: «Fan va texnologiyalar», 2009.

3. Altshuller G.S. Fikrni toping: TRIZ ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasiga kirish, 3-nashr. - M.: "Alpina nashriyoti", 2010 yil.

4. Avraam Garold Maslou. Teylor C.W. Nyu-Yorkdagi "Ijodkorlik uchun muhit": Perga/non Press, 2012 yil.